پوختەی ڕێنووس

Kurdish Orthography:
A Short Introduction

ئامادەکردن:

دیاکۆ هاشمی

ڕێنوێنی زمان لە وەرگێڕان

لەسەر بنەمای بڕیارەکانی ئەکادیمیای کوردی،
کوردئایتیگرووپ، زانستپەروەرانی کورد، چاوگ و
فەرمانگەی ئایتیی کوردستان و
بەراورد لەگەڵ زمانەکانی تر

وەشانی ١
٢٠٢١/٠٩/٢٥

وەشانی ٢:

٢٠٢٣/٠٥/٣١

(١٤٠٢/٠٣/١٠)

پێشکەشە بە ماموستایان، خوێندکاران،
فێرخوازان و ڕاژەکارانی زمانی کوردی

پێشەکی

ڕێنووس واتە یاسا و ڕێسای چۆنیەتیی نووسینی وشە و کار لە دۆخی جۆربەجۆری وەک تاک، لێکدراو، داڕێژراو، چاوگ و گەردان. ڕێنووس هەروەها لە شێوەی بەکارهێنانی ئامراز و گیرەک دەدوێت.
زمان بەردەوام لە گۆڕاندایە و ئەم گۆڕانانەش زیاتر لەڕووی تەکنۆلۆژیا و ئایتییەوە ڕوو دەدەن. زمان دەبێت لەگەڵ ئایتیدا بگونجێنرێت و دەبێت بۆ کاری بنکەدراوەیی و دیجیتاڵ ئامادە بکرێت.
ڕێنووس بابەتێکی زمانەوانی یان ڕێزمانیی ڕەبەق نییە، تا خاڵ بە خاڵ بەو پێوەرانە ڕێک بخرێت، بەڵکوو بەشێکی هەرە زۆری، ڕێککەوتنە. بەشێکی لە کۆنەوە سەرچاوەی گرتووە و بەشێکیشی نوێیە. زمان بەردەوام گۆڕانکاریی بەسەردا دێت، هەر بۆیە دەبێت هەوڵ بدەین ڕێنووسەکەمان لەگەڵ ئەو گۆڕانکارییانەدا بگونجێنین.
جاران بە دەست دەنووسرا، گرنگ نەبوو بۆشاییی نێوان پیتەکان و نیشانەکان کەم یان زۆر بن، کەسیش بیری لێ نەدەکردەوە، بەڵام ئێستا دانان یان دانەنانی بۆشاییەک کار دەکاتە سەر زۆر شت.
ماڵپەڕەکانی دنیا بە کرتەیەک لە زمانێکەوە وەردەگێڕدرێنەوە سەر زمانێکی تر. بە کرتەیەک دەق و دەنگ بۆ یەکتر دەگۆڕدرێن. بە کرتەیەک دەقێکی دووروودرێژت بە دەنگ بۆ دەخوێنرێتەوە. هەموو ئەمانە پێویستیان بە ڕێنووسێکی یەکدەست و بنەمایەکە کە بەوردی بیری لێ کرابێتەوە. دەبێت بیر لەوە بکرێتەوە کە زمانەکە لە داهاتوودا بتوانێت بۆ زۆر پرۆژەی ئایتی بەکار بهێنرێت. زمان بە خۆگونجاندن لەگەڵ ئایتی زیاتر دەتوانێت گەشە بستێنێت. دەبێت پرس بە شارەزایانی بواری ئایتی بکرێت و ڕای ئەوان لەبەرچاو بگیرێت.

ڕێنووس لە هەموو زمانێکدا کێشەی هەیە و هیچ زمانێکی دنیا نییە کە ڕێنووسەکەی مشتومڕی لەسەر نەبێت. ئەوەی زیاتر کۆمپیوتەر بەکار بهێنێت باشتر دەزانێت کە ڕێنووس چەندە وردبینیی دەوێت. گرنگ ئەوەیە بۆ یەکلاییکردنەوەی ڕێنووس ئاگاداری ئایتی و کوردی بین و هەمیشە ئەوە لەبەرچاو بگرین.

***

سپاس:

زۆر سوپاس بۆ پرۆفیسۆر وریا عومەر ئەمین و مامۆستا فەهمی کاکەیی، بۆ ڕاوێژکارییە بەسوودەکانیان.
زۆر سوپاس بۆ پرۆفیسۆر جەعفەر شێخولئیسلامی بۆ پێداچوونەوەی دەقەکە.

١

ئەلفبێ

ئـ ـ ا ـ ب ـ پ ـ ت ـ ج ـ چ ـ ح ـ خ ـ د ـ ر ـ ڕ ـ ز ـ ژ ـ س ـ ش ـ ع ـ غ ـ ف ـ ڤ ـ ق ـ ک ـ گ ـ ل ـ ڵ ـ م ـ ن ـ هـ ـ ە ـ و ـ وو ـ ۆ ـ ی ـ ێ.

***

ڕوونکردنەوە:

پیتەکان: ٣٤ پیت.

بزوێنەکان: ٨ دەنگ، ٧ پیت + ١ بزرۆکە (i) کە پیتی بۆ دانەنراوە.

دوو پیتی (و، ی) هەم ئەرکی بزوێن و هەمیش ئەرکی نەبزوێن دەگێڕن.

لە زمانی کوردیدا، وشەی لێکدراو، لە پلەی یەکەمدا، بەبێ هیچ ناوبەندێک پێکەوە دەلکێنرێت. ئەگەر نەکرا، ئەو کاتە ناوبەند بەکار دەهێنین. هەروەها، لە هەموو زمانەکانی دنیادا چونکە وشەی (Alphabet) پێکەوە لکێنراوە، ئێمەش هەر دەنووسین: (ئەلفبێ)، نەک "ئەلفوبێ" یان "ئەلف بێ".

٢

هەمزە (ئـ):

لەم دۆخانەدا هەمزە دەسڕینەوە:

خۆراوا، ڕۆژاوا، ماڵاوایی

(نەک: خۆرئاوا، ڕۆژئاوا، ماڵئاوایی)

***

ڕوونکردنەوە:

هەمزە (ئـ) لە سەرەتای وشەی بزوێنداردا دەنووسرێت، وەک (ئاو). لە ناوەڕاستی دوو بزوێندا دەنووسرێت، وەک: (دەرزیئاژن)، بەڵام لە وشەی لێکدراوی وەک ئەمانەدا دەیقرتێنین چونکە هیچ لە واتاکە ناگۆڕێت:

گوڵ + ئاو = گوڵاو (نەک: گوڵئاو)

خۆر + ئاوا = خۆراوا (نەک: خۆرئاوا)

گۆشتاو، گوڵاو، ماستاو، ڕۆژاوا، ماڵاوایی.

نەک: گۆشتئاو، گوڵئاو، ماستئاو، ڕۆژئاوا، ماڵئاوایی.

ئاوارتە (ڕیزپەڕ، لەیاسابەدەر):

لە هەندێک وشەدا ناکرێت هەمزە ببڕین، چونکە واتاکەی تێک دەچێت. نموونە:

١. لێوئاڵ

ناکرێت هەمزە لە وشەی (لێوئاڵ)دا بقرتێنین، چونکە قورسایی بزوێنەکە دەکەوێتە سەر "ێ" و "ا" و بەبێ هەمزە واتاکە تێک دەچێت، وەک ئەوەیە بڵێی (لێ واڵ)، کە ئەویش هەڵەیە.

٢. قورئان:

هەروەها ناکرێت هەمزە لە وشەی (قورئان)دا بسڕینەوە، چونکە واتاکەی تێک دەچێت.

هەمزە لە کۆتاییدا (ئـ/ء)

زۆربەی پیتەکان شێوازی دەستپێک و کۆتاییان جیاوازن وەک: (یـ/ی: یاری).

هەمزەش بە هەمان شێوە دەستپێک و کۆتایی هەیە: (ئـ/ء). هەمزە لەڕاستیدا نیشانەیەکە تایبەت بە زمانی عەرەبی. لە کاتی پێویستدا بەکاری دەهێنین، هەر وەک لە سەرەوە باس کرا، هەتا بکرێت دەیقرتێنین. جاری وایە کۆتاییەکەشی لە شیعرێکی کلاسیکی کوردیدا بەکار هێنراوە، ناچارین هەر بەو شێوەیە بەکاری بهێنین:

ئەووەڵ و ئاخری دونیا وەکوو دەندان و لەبت
تاجیری ڕوویی جیهان لوئلوء و مەرجانی نییە
سالم

کە ئەمری فەرموو ئەو شاهە بە (إقرأ)
ئەگەر فـــەرمانی قەتڵە کێ دەڵێ (نەء)!
قسەی مـــــایـــەی خرۆشی (نشأتین)ە
دوو عالەم نەشئە جۆشا، لەبیە (منشاء)
مەحوی

٣

پیتی (ڕ):

(ڕ) لە سەرەتا، ناوەڕاست و کۆتاییی وشەدا وەک خۆی دەنووسرێت:

ڕاز، گڕکان، گڕ

***

ڕوونکردنەوە:

١. (ڕ) و (ر) دوو فۆنیمی جیاوازن و لە سیستەمی یونیکۆددا دوو کۆدی جیاوازیان هەیە.

٢. لە تەختەکلیلی کوردیدا دوگمەی جیاوازیان هەیە. سەیر دەبێت بە دوگمەی (ر)ی سادە بینووسین بەڵام بە (ڕ)ی گڕ بیخوێنینەوە. هەر بۆیە دەنگی گڕی (ڕ) لە سەرەتا و ناوەڕاست و کۆتاییشدا دەنووسین.

٤

پیتی (ک):

(ک) بەبێ نیشانە دەنووسرێت:

خاک، چەک، پاک

(نەک: خاك، چەك، پاك)

***

ڕوونکردنەوە:

هەبوونی دوو شێوەپیت (ک و ك) بۆ یەک دەنگ (K)، باش نییە. هەر بۆیە باشترە یەک بژارە بمێنێتەوە.

کورد هەر لە کۆنەوە لە سەرەتای وشە و ناوەڕاستی وشەدا (ک)ی بەبێ نیشانە بەکار هێناوە. وەک:

سەرەتا: کار

ناوەڕاست: لێکۆڵەر.

لە کۆتاییدا هەر دوو جۆرەکەی بەکار هێناوە: چاک، چاك.

کەوا بێت باشتر وا بوو بۆ یەکدەستکردن، بڕیار بدرێت کە (ك) هەرگیز بەکار نەهێنرێت.

هەر لەبەر ئەوە، (کوردئایتیگرووپ) کە تەختەکلیل و فۆنتی یونیکۆدی کوردییان دروست کرد، بڕیاریان دا تەنها (ک) لە تەختەکلیلدا بهێڵنەوە.

دواتر ئەم بڕیارە، لەلایەن ئەکادیمیای کوردی و فەرمانگەی ئایتیی کوردستانیشەوە پاڵپشتیی لێ کرا.

هەڵبەت نووسینی ئەمە بە کۆمپیوتەر و بە شێوەی دیجیتاڵی زیاتر پێوەندیی بە جۆری فۆنت و دوگمەی تەختەکلیلەوە هەیە.
گرنگیشە کاتێک بە دەست دەنووسین هەرگیز (ك) بەکار نەهێنین و پاساویشی بۆ نەهێنینەوە کە گوایە ئەمەیان کوردییە و ئەوی تر ناکوردییە، ئەمەیان جوانیی تێدایە بۆ نووسین و ئەوی دیکە تێیدا نییە، هەمووی ڕاهاتنێکی سادەیە، پاش ماوەیەک نووسینی (ک) لە کۆتاییدا پێی ڕادێین: (پاک)

پەیامێک بۆ مامۆستایانی ناو پۆل کە جاروبار بە دەست دەنووسن:
تکایە لە جیاتیی (ك)ی نیشانەدار، (ک)ی سادەی بێنیشانە، فێری خوێندکارەکان بکەن.

٥

نەبزوێنی (و)، بزوێنی کورتی (و) و بزوێنی درێژی (وو):

	سەرەتا	ناوەڕاست	کۆتایی
(و w) نەبزوێن:	ون	شەوبۆ	ڕاو
(و u) بزوێنی کورت:	ئومێد	کورد	-
(وو û) بزوێنی درێژ:	ئووبا	کەرکووک	توو

نموونەی زۆرتر:
١. (و w) نەبزوێن: وانە، کەویار، ناو
٢. (و u) بزوێنی کورت: ئوستاد، خول، کون.
٣. (وو û) بزوێنی درێژ: نووسین، سوور، چوو.

(وو) هەمیشە لە کۆتاییی وشەدا پاش نەبزوێن درێژە (وو):

- **وەکوو، چوو، موو**

(نەک: وەکو، چو، مو)

تێبینی:
دەنگی درێژی (وو) هەر لە کۆنەوە بڕیاری لەسەر دراوە کە بە (وو) بنووسرێت. ئێستاکەش زمانەوانانی گەورە و پرۆفیسۆرانی خاوەنڕا و هەروەها ئەکادیمیاش هەر سوورن لەسەر بەکارهێنانی (وو) کاتێک کە دەنگەکە درێژە.

٦

دەنگی درێژی (ی î):

لە سەرەتا نانووسرێت، مەگەر هەمزە (ئـ)ی لەگەڵدا بێت:	**ئینجا**	**ئیبراهیم**	**ئیسلام**
لە ناوەڕاست	**فڕین**	**پەڕینەوە**	**ماسیگر**
لە کۆتایی، ١	**پەتی**	**کوردی**	**قەیسەری**
لە کۆتایی، ٢	**ئاسایی**	**پەمەیی**	**لادێیی**

بزوێن (ی î):

لە سەرەتا:

لە سەرەتادا نایەت، ئەگەریش بێت دەبێت لە پێشدا هەمزە بنووسین، وەک:

ئیسلام، ئیبراهیم، ئینجا.

لە ناوەڕاست:

سیروان، شیر، کوردیزان.

لە کۆتایی:

١. لە کۆتاییدا کاتێک پێش لە (ی î) دەنگی نەبزوێن بێت:

مەستی، بی، سی، مەحوی، نالی، کوردی، چلی.

٢. لە کۆتاییدا کاتێک پێش لە (ی î) دەنگی بزوێن (ا، ە، ۆ، وو، ، ی، ێ) بێت:

ئاسایی، پەمەیی، شنۆیی، هێشوویی، لادێیی، سییی.

نەبزوێن (ی y):

هەر کاتێک دەنگی (ی) لەگەڵ بزوێنێکدا بێت ئەوە خۆی دەبێتە نەبزوێن:

لە سەرەتا:

یاد، یەکشەممە، یۆنجە.

لە ناوەڕاست:

شایان، پەیمان، کۆیە، کوردییەکان، سێیەک

لە کۆتایی:

لە کۆتاییدا چ وەک بەشێک لە وشەکە، چ وەک جێناوی لکاوی تاک:

ئای، مەی، خۆی، کووی.

٧

ئامرازی دانەپاڵ (ی):

وشە	ئامرازی دانەپاڵ	وشە	گرێی ناوی/هاوەڵناوی
کورد	ی	سنە	کوردی سنە
کوردی	ی	سنە	کوردیی سنە
سنەیی	ی	کوردپەروەر	سنەییی کوردپەروەر

***

ڕوونکردنەوە:

ئامرازی دانەپاڵی (ی)، ئەرکێکی مۆرفۆلۆژییانەی هەیە. وەک پیتێک یان وشەیەک هەژماری بوونی بۆ دەکرێت. فۆنیمێکە بوونی پێویستە. بۆ نموونە گرێی ناوی یان هاوەڵناوی دروست دەکات. هەر بۆیە، هەرگیز نابێت بقرتێنرێت.

***

(یـ)ی ناوبەند بەکار دەهێنرێت، بۆ ئەوەی دوو بزوێن پێکەوە نەنووسێن:

بزوێن	ناوبەند	بزوێن	
نی	یـ	ە	نییە
چی	یـ	ە	چییە
کوردی	یـ	ە	کوردییە
شنۆیی	یـ	ەکان	شنۆیییەکان
خۆجێیی	یـ	ەکان	خۆجێیییەکان

***

ڕوونکردنەوە:

نابێت دوو بزوێن بەدوای یەکتردا بنووسرێن. ئەگەر کەوتنە پاڵ یەکترەوە، ئەو کاتە ناوبەندی "یـ" دەخەینە نێوانیان:

بزوێن + ناوبەندی یـ + بزوێن

کوردییەکان

٨

(ی)ی (نیسبەت):

(ی)ی نیسبەت، لە کاتی (درانەپاڵ)دا، بە یەک (ی) دەنووسرێت. سێ دۆخی هەیە:

١. ئەگەر وشەکە بە نەبزوێن کۆتایی هاتبێت:

هەولێر + ی = هەولێری

هەروەها:

کرماشانی، چەمچەماڵی، کەرکووکی، مەهابادی

٢. ئەگەر وشەکە بە بزوێن کۆتایی هاتبێت، ناوبەندی "یـ" دەخەینە نێوانیانەوە:

شنۆیی، پاوەیی، سەرگەڵوویی، میراوایی

٣. ئەگەر وشەکە بە (ی) کۆتایی پێ هاتبێت، هیچی پێ زیاد ناکەین:

سلێمانی: ئاسۆ سلێمانی لەوێ دانیشتووە.

ئامێدی: ئاسۆ ئامێدی لەوێ دانیشتووە.

***

٣. ناوی نیسبەت، لە کوردیدا وا دروست دەبێت:

(ناوی شوێن + ی)، وەک:

کەرکووک + ی = کەرکووکی.

لەژێر کاریگەریی زمانی عەرەبیدا، زۆر ناو بە شێوازی عەرەبی هاتوونەتە ناو زمانی کوردییەوە و بەکار دەهێنرێن و وا جێ کەوتوون کە لابردنیشیان نەلواوە:

ئەمریکی: کوردییەکەی: (ئەمریکا + یی = ئەمریکایی).

ئەفریقی: کوردییەکەی: (ئەفریقا + یی = ئەفریقایی، ئافریقایی، ئافریکایی).

فەرەنسی: کوردییەکەی: (فەرەنسا + یی = فەرەنسایی).

ناوی هەندێک نەتەوە هەن کە فۆنیمی "ی" وەرناگرن:

کورد، ئەفغان، فارس، عەرەب، تورک، تاجیک.

هەندێک نەتەوەش هەن، هەر بە ناوی وڵاتەکەیان نیسبەت دەدرێن: سویدی، چینی، ژاپۆنی.

بۆ دیاریکردنی دۆخی (هاووڵاتیتی)، ئەوە ئاماژە بە (وڵات) دەکرێت و (ی) زیاد دەکرێت:

عەرەبستانی، عێراقی، چینی، سویدی، ئێرانی، ئەفغانستانی.

۹

(هـ) له کۆتاییی وشەدا:

نابێت (هـ) لەگەڵ بزوێنی (ە)دا تێکەڵ بکرێت، بەتایبەت لە کۆتاییی وشەدا:

ماهـ (نەک: ماە)، مەهـ (نەک: مەە) بەهـ بەهـ (نەک: بە بە).

شەوقی مەهـ و ڕووی دڵبەر کەوتوونەتە جەدەل دیسان

"سالم"

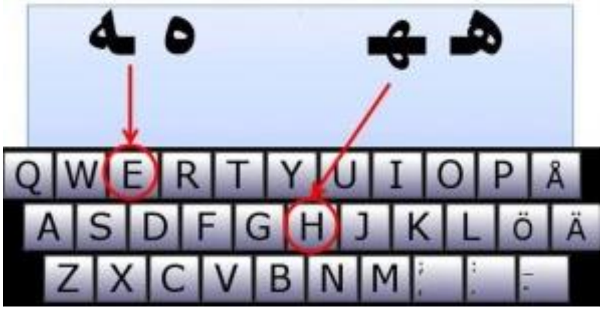

❊❊❊

ڕوونکردنەوە:

بۆ نووسینی (هـ) یان درێژکردنەوەی پیتەلکاوێک، ئەو هەنگاوانەی خوارەوە جێبەجێ دەکەین:

هـ :(M) + SHIFT + (H)

چۆن پیتێکی کوردی بەم شێوەیە درێژ بکەینەوە:

کـــــــــــــــوردســـــــــــتـــــــــــان

لە پێشدا ئەو پیتەی کە دەتەوێت درێژی بکەیتەوە بنووسە، پاشان:

کـــــــوردستان :(M) + SHIFT

١٠

دوودەنگە (دیفتۆنگ):

زمانەوانان ڕایان جیاوازە لەسەر ئەوەی کە ئاخۆ دوودەنگە یان دیفتۆنگ لە زمانی کوردیدا هەیە یان نە، بەڵام زۆربەیان لەسەر ئەو ڕایەن کە لە زمانی کوردیدا دوونگە نییە.

بەڵام ئێمە لێرەدا بە مەبەستی ڕێنووس باسی دەکەین کە ئەگەر وشەیەک هات و دوودەنگی وەک (وێ، وی)، تێدا بوو، پێویست ناکات بە یەک پیت بنووسرێن، بەڵکوو پێکەوە بەدوای یەکتر دەنووسرێن.

هەم لە کوردیی ناوەڕاست و هەم لە کوردیی خواروودا، پێویست بە پیتی جیاواز ناکات. هەر بە دوو پیت دەنووسرێت:

لە کوردیی ناوەڕاست:

شوێن، خوێن، جوێن، نوێن، گوێ، توێ.

لە کوردیی خواروو (کەلهوڕی، لەکی، فەیلی):

خوین (خوێن)، بیستوین (بێستوون)، چوی (چۆن)، دوێت (کچ)، سویر (سوور، شایی)، دویر (دوور)، ژویر (ژوور)، نویسەر (نووسەر).

هەڵەیەکی گەورە:

هەندێک کەس بۆ نووسینی دەنگێکی کوردیی خواروو کەڵک لە "ێ" وەردەگرن و هاوکات لەدوای بزوێنی تریشدا دەینووسن. وەک:

دەێ - deê، خوەێ - xweê، بەێ - beê، نەێ - neê، خوەێان - xweêan.

ئەمە هەڵەیەکی گەورەیە. دژ بە ڕێنووسی کوردییە و هیچ کاتێک دوو بزوێن نابێت پێکەوە بێن. لە ڕاستیدا ئەو دەنگە ئەوەندە نزیکە لە "ی"، هەر پێویست بە "ێ" ناکات و دەکرێت بەم جۆرە بنووسرێن:

خوەی - xwey، بەی - bey، نەی - ney، خوەیان - xweyan.

١١

پیتی "ت"

لە هەندێک وشەدا کە پیتی (ت) بەشێک لە وشەکەیە، نابێت "ت" بقرتێنرێت:

ماست، دەست (نەک: ماس، دەس). هەروەها:

دەستەسڕ، دەستاودەست، ماستاوچی

(نەک: دەسەسڕ، دەساودەس، ماساوچی)

بەپێی کۆمەڵەی (٣)ی جێناوی لکاو:

م / یت / ات، ێت	ین / ن / ن	ڕانەبردووی تێپەڕ و تێنەپەڕ

بۆ نموونە لەم دۆخانەدا نابێت "ت" لەبیر بکرێت:

دەنووسیت (نەک: دەنووسی)، دەنووسێت (نەک: دەنووسێ).

دەکڕیت (نەک: دەکڕی)، دەکڕێت (نەک: دەکڕێ).

دەخۆیت (نەک: دەخۆی)، دەخوات (نەک: دەخوا).

١٢

جێناوی نیشانەی وەک (ئەم، ئەو، ئەڤ)

ئەگەر جێناوی نیشانە، ئاماژە بە کات (ڕۆژ، شەو، ساڵ) بکات، پێکەوە دەنووسرێن، وەک:

ئەمڕۆ، ئەمشەو، ئەمساڵ، ئەمجار

ئەمجار سەختتەرەن زامم جە جاران
چڵ مدۆ دایم چــــون گەستەی ماران
مەولەوی

ئیمشەو هەم دیسان دەروون پڕخەمەن
ئەســاســەی مــاتەم جە لامان جەمەن
مەولەوی

بەڵام ئەگەر پاش کاتەکە پاشبەندی (ە، ی) بنووسرێت ئەوە جێناوەکە جیا دەبێتەوە:

ئەم جارە (نەک ئەمجارە)

دروست:

نـــەمردم مـن ئـــەگـەر ئەم جارە بۆ تۆ
نەچم شەرت بێ هەتا ئەم خوارە بۆ تۆ
نالی

هەڵە:

نـــەمردم مـن ئـــەگـەر ئەمجارە بۆ تۆ
نەچم شەرت بێ هەتا ئەمخوارە بۆ تۆ

دروست:

ئەم ڕۆژی ساڵی تـــازەیـــە نەورۆزە هاتەوە
جەژنێکی کۆنی کوردە بەخۆشی و بەهاتەوە
پیرەمێرد

هەڵە:

ئەمڕۆژی ســاڵی تـــازەیـــە نەورۆزە هاتەوە
جەژنێکی کۆنی کوردە بەخۆشی و بەهاتەوە

١٣

وشەی لێکدراو

وشەی لێکدراو یان بەبێ ناوبەند، یان بە یارمەتیی ناوبەند پێکەوە دەلکێن:

١. بەبێ ناوبەند:

ڕەشماڵ: (نەک: ڕەشماڵ، ڕەش ماڵ)

سەهۆڵفرۆش: (نەک: سەهولفرۆش، سەهۆڵ فرۆش)

٢. بە یارمەتیی یەکێک لەم ناوبەندانە (ە، بە، و، وو، او):

گوڵەگەنم (نەک: گوڵە گەنم)

جێبەجێ (نەک: جێ بە جێ، جێبەجێ)

هاتوچۆ (نەک: هاتوچۆ، هات و چۆ)

شارەوشار (نەک: شارە و شار، شارەو شار)

پشتاوپشت (نەک: پشتاو پشت)

٣. وشەی دووپاتبوو

وشەی دووپاتبوو (هاوەڵکار):

ئەگەر هاوەڵکار بن و باسی کاری ڕستەکە بکەن کە چۆن کارەکە کراوە، ئەوە بەجیا دەنووسرێن. وەک:

منداڵەکە کاغەزەکەی کون کون کردەوە.

دیوارەکەی گرنج گرنج کردەوە.

هێرۆ سوور سوور دەیزانی ئەوە نابێت.

تێر تێر ئاوی خواردەوە.

ئەو وێڵ وێڵ دەسووڕایەوە.

باخەوانەکە هێشوو هێشوو تریێ دەکەندەوە.

لەسەر گەڵاکە دڵۆپ دڵۆپ ئاونگ دەبینم.

وشەی دووپاتبوو (هاوەڵناو):

ئەگەر هاوەڵناو بن و باسی ناوی ڕستەکە بکەن، ئەوە پێکەوە دەنووسرێن، چونکە هاوەڵناوی لێکدراو هەمیشە پێکەوە دەنووسرێن (باڵابەرز، چاوجوان، ملدرێژ، تێکسمڕاو):

کاغەزێکی کونکون

کراسی میلمیل

دیواری گرنجگرنج

پڵنگی پڵپڵ

شووشەیەکی کرکڕ (کیرڕکیرڕ).

٤. ئامرازی دانەپاڵی "ی" و ئامرازی لێکدەری "ە":

ئەم دوو ئامرازە تایبەتین لە زمانی کوردیدا. دەتوانین بۆ نموونە بنووسین:

شانەی دەماری (بافت عصبی). دەشتوانین بنووسین:

دەمارەشانە.
ناوەندەدەمار، هەستەدەمار. جووڵەدەمار، لاکێشەمۆخ، هەستەئەندام.
دەتوانێت لە دوو وشە زیاتر بن:
کۆئەندامی دەماریی ناوەندی =
(دستگاه عصبی مرکزی – جهاز عصبي مركزي – central nervous system)
ناوەندە دەمارە کۆئەندام.

کاتێک لە دوو وشە زیاتر بن، ئەگەر پێکەوە بنووسرێن درێژ و ناقۆڵا دەبن:
ناوەندەدەمارەکۆئەندام.
هەر بۆیە لەو کاتانەدا بەجیا دەنووسرێن. لە بەشی ئایتیشدا ئاماژە بەوە کراوە کە وشە لێکدراوەکان پێکەوە بنووسرێن، بەڵام ئەگەر درێژ بوون ئەوە بە بۆشایی جیا بکرێنەوە:
ناوەندە دەمارە کۆئەندام
درکە پەرچە کردار
لەشە دەمارە کۆئەندام
کوێرە ڕژێنە کۆئەندام (Endocrine system).
چێوە کۆئەندامی دەمار
جووتە تفتە تەواوکارەکان

باشترین شێوە:
ئەگەر دوو وشە بوون پێکەوە بنووسرێن. لە دوو وشە زیاتر بوون جیا بکرێنەوە:
دەمارەخانە،
چێوە دەمارە کۆئەندام.

جۆرەکانی وشەی لێکدراو

	وشە	ناوبەند	وشە	پاشبەند	وشەی لێکدراو
.1	ناو	-	ناو	-	مارماسی، شاهەنگ، تەختەکلیل
.2	ناو	ە	ناو	-	مانگەشەو، گوڵەگەنم، دەردەفیل
.3	ناو	بە	ناو	-	دەربەدەر، نیشتمانبەدەر، جێبەجێ
.4	ناو	و	ناو	-	هێلکەورۆن، دەموچاو، لەرزوتا
.5	ناو	-	قەد	-	ڕۆژهەڵات، دەستکرد، دەستکەوت
.6	ناو	و	قەد	-	دەستوبرد
.7	ناو	-	هاوەڵناو	-	گوێدرێژ، چاوجوان، باڵابەرز
.8	ناو	ە	هاوەڵناو	-	مێرگەسوور، کێلەسپی، کەرەکێوی
.9	ناو	ە	هاوەڵناو	ە	ئاگرەسوورە، مریشکەڕەشە
.10	ناو	-	ڕەگی کار	-	سەهۆڵفرۆش، گیرفانبڕ، وێبگەڕ
.11	ناو	-	ناوی بەرکار	-	سەرشکاو، زگسووتاو، دەستگیراو
.12	ناو	-	دووپات	-	کونکون، پڵپڵ، گرنجگرنج
.13	ناو	ە	دووپات	-	لرفەلرف، گفەگف، خشەخش
.14	ناو	وە	دووپات	-	شارەوشار، ماڵەوماڵ، ساڵەوساڵ
.15	ناو	او	دووپات	-	چڵاوچڵ، پشتاوپشت، دەستاودەست
.16	ناو	و	گۆڕینی پیت بۆ م	-	شتومت، گوڵومول، قسەومسە
.17	ناو	و	وشەی بێواتا	-	قەرزوقۆڵ، پانوپۆڕ،شەڕوشۆڕ
.18	ناو	-	چاوگ	-	وێنەگرتن، گەرمکردن، سەوزبوون
.19	هاوەڵناو	-	ناو	-	ڕەشمار، زەرداو، ڕەشماڵ
.20	هاوەڵناو	ە	ناو	-	سوورەقاز، ڕەشەبا، تەڕەپیاز
.21	هاوەڵناو	-	ڕەگی کار	-	کورتبین، نوێخواز، ڕەشبین، تیژبڕ
.22	هاوەڵناو	ە	ڕەگی کار	-	کۆنەفرۆش، سەوزەپۆش، بەرزەبێژ
.23	هاوەڵناو	و	وشەی بێواتا	-	گورجوگۆڵ، ڕەقوتەق، نەرمونۆڵ
.24	هاوەڵناو	-	چاوگ	-	جوانکردن، ناشیرینکردن، سەوزبوون
.25	هاوەڵکار	-	ناو	-	لاتەنیشت، بنباخەڵ، ژێرکراس
.26	هاوەڵکار	-	ڕەگی کار	-	بەرماڵ، پاشگەز، دووربین
.27	هاوەڵکار	-	ڕەگی کار	ە	لاگیرە، بەرچنە، بەرماڵە
.28	هاوەڵکار	وە	هاوەڵکار	-	پاشەوپاش، بەرەودوا، بەرەوپاش
.29	هاوەڵکار	-	قەد	-	پاشکەوت، پێشکەوت، سەرکەوت
.30	ڕەگی کار	ە	دووپات	-	هاتەهات، تەپەتەپ، مرەمر
.31	ڕەگی کار	و	ڕەگی کار	-	ترسولەرز
.32	ڕەگی کار	و	وشەی بێواتا	-	کوڵوکۆ
.33	قەد	و	قەد	-	هاتوچۆ، گفتوگۆ
.34	قەد	و	ڕەگی کار	-	وتوویژ، مشتوماڵ، گوتوبێژ
.35	ژمارە	-	ناو	-	یەکشاخ، چوارچرا، هەزارپێ
.36	وشەی بێواتا	و	ناو	-	بڕوبیانوو، جڕوجانەوەر

.37	وشەی بێواتا	و	وشەی بێواتا	-	جرتوفرت، جیقونیق، جلقوفلق

١٤

ژمارەی لێکدراو (ژمارە + ژمارە):

ژمارەی لێکدراو کە پێک هاتووە لە (ژمارە + ژمارە)، بەجیا دەنووسین چونکە کاتێک زۆر بن، دەتوانن ئاڵۆزی دروست بکەن. هەر لەبەر ئەوە جگە لە ژمارەی ئاوێتە نەبێت هیچ ژمارەیەکی لێکدراو، واتە (ژمارە + ژمارە) پێکەوە نانووسین:

(11-19)، ژمارەی ئاوێتە:

یازدە، دوازدە، سێزدە، چواردە، پازدە، شازدە، حەڤدە، هەژدە، نۆزدە

(21-99)، ئەم ژمارە لێکدراوانەش بەجیا دەنووسین:

(بیست و یەک = ٢١)، (سی و چوار = ٣٤)، (چل و پێنج = ٤٥)

(100-900)، ئەم ژمارە لێکدراوانەش بەجیا دەنووسین:

(یەک سەد = ١٠٠)، (دوو سەد = ٢٠٠)، (سێ سەد = ٣٠٠)

هەر ژمارەیەکیش لەگەڵ (سەد، هەزار، ملیۆن، ملیارد و هتد) بێن هەر بەجیا دەنووسرێن:

(یەک هەزار = ١٠٠٠)، (دوو هەزار = ٢٠٠٠)،

(سێ ملیۆن = 3 000 000)، (چوار ملیارد = 4 000 000 000)

...

نموونەی نووسینی ژمارەیەکی گەورە (1 852 344):

یەک ملیۆن و هەشت سەد و پەنجا و دوو هەزار و سێ سەد و چل و چوار.

***

(ژمارە + وشە):

بەڵام ژمارە لەگەڵ وشەیەکی تر کە وشەی لێکدراو دروست بکات پێکەوە دەنووسرێت:

دووشەممە، پێنجشەممە، منداڵێکی یەکساڵە. دوودڵ، چوارچرا، هەزارپێ، چوارتا.

شێوازی ژمارەکان:

لە باری ئاساییدا، شێوازی سێ ژمارەی چوار، پێنج و شەش لە فارسی و عەرەبیدا پێکەوە جیاوازییان هەیە. هەندێک جار، فۆنتەکە خۆی وا داڕێژراوە کە بەکارهێنەر ناتوانێت کاریگەریی لەسەر چۆنیەتیی شێوازی ژمارەکان بێت. زۆر تەختەکلیل و فۆنتی کوردی لەسەر شێوازی عەرەبییەکە داڕێژراوە. جیاوازییەکان بەگشتی لەم خشتەیەدا دەبینن:

عەرەبی	٩	٨	٧	٦	٥	٤	٣	٢	١	٠
فارسی	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	۰

١. ژمارەی بنجی:

یەک، دوو، سێ، یازدە، دوازدە، سێزدە، بیست و یەک، بیست و چوار

٢. ژمارەی پلەیی (ژمارە + ەم، ەمین):

یەک + ەم = یەکەم، دووەم،

یەک: یەکەم، یەکەمین

چوار: چوارەم، چوارەمین

ئەگەر ژمارە کۆتاییەکەی بزوێن بێت، ناوبەندی یـ دەخەینە نێوانیان:

ژمارە + یـ + ەم = نۆیەم، دەیەم، پەنجایەم.

سێ: سێیەم، سێیەمین.

نۆ: نۆیەم، نۆیەمین.

پەنجا: پەنجایەم، پەنجایەمین.

٣. ژمارەی دابەش:

دوو دوو، سێ سێ، پێنج پێنج، دە دە.

بەردەکان سێ سێ ڕیز بکە.

لەگەل ئامرازی (بە):

یەک بە یەک، دوو بە دوو، سێ بە سێ، پێنج بە پێنج.

٤. ژمارەی کەرتی:

(١/١٠): دە یەک = یەک لەسەر دە.

(٣/٧): سێ لەسەر حەوت = لە حەوتدا سێ.

(٠,٧): لە دەدا حەوت.

(٠,١٤): لە سەددا چواردە.

(٠,١٤٠): لە هەزاردا سەد و چل.

١٥

چاوگ و کاری لێکدراو:

ئەو چاوگانەی کە کاری لێکدراویان لێ دروست دەکرێت، وەک:

وشەیەک و چاوگێک (نانخواردن)،

پێشگرێکی ناسادە و چاوگێک (پێکهاتن)،

چ تێپەڕ بن وەک (فڕێدان)،

چ تێنەپەڕ بن وەک (سەرکەوتن)،

یان چاوگی (گەرمبوون) کە کاری ناتەواوی لێ دروست دەکرێت،

هەر هەموویان لە کاتی گەردانکردندا بەشی دووەمەکەیان بەجیا دەنووسرێت:

ڕانەبردوو:

فڕێدان: فڕێ دەدەم، فڕێ دەدەیت، فڕێ دەدەین.

سەرکەوتن: سەر کەوت، سەر دەکەوێت، سەر ناکەون.

گەرمبوون: گەرم دەبێت، گەرم نابێت.

نموونەی تر:
شێتبوون: شێت دەبم، شێت دەبیت، شێت دەبن.
لەدایکبوون: لەدایک دەبم، لەدایک دەبێت، لەدایک دەبن.
جێبەجێکردن: جێبەجێ دەکەم، جێبەجێ دەکەیت.
(نەک: جێبەجێدەکات، جێ بە جێ دەکات، جێبەجێ دەکات)

***

ئەمر:
فڕێ بدە، فڕێ مەدە، فڕێ بدەن، فڕێ مەدەن.
سەر بکەوە، سەر مەکەوە، سەر مەکەون.
گەرم ببە، گەرم مەبە، گەرم ببن، گەرم مەبن.

ڕابردوو:
فڕێم دا، فڕێت دا، فڕێی دا، فڕێمان داوە، فڕێیان داوە.
سەر کەوتم، سەر کەوتی، سەر نەکەوتن.
گەرم بووم، گەرم نەبووم، گەرم بوون، گەرم گەرم نەبوون.

ڕابردووی دوور: دوو وشەی کۆتایی پێکەوە دەلکێن:
فڕێم دابوو، فڕێت دابوو، فڕێمان دابوو، فڕێتان نەدابوو.
گەرم بووبووم، گەرم بووبوویت، گەرم نەبووبووین.

❊ ❊ ❊

گەردانکردنی کاری سادە:
کاری سادە بە هاتنی جێناو کەرت نابێت:
خواردن: دەمخوارد، دەیانخوارد، دەتانخوارد
(نەک: دەم خوارد، دەیان خوارد، دەتان خوارد)

وشەی داڕێژراو:

وشەی داڕێژراو ئەو وشانەن کە بە یارمەتیی (پێشگر prefix)، (پاشگر suffix) یان هەردووکیان (کۆنفیکس = confix) وشەی نوێ پێک دەهێنن، وەک:

بەهێز، وردەڵە، بێبەشی

پێشگر دوو جۆرە:

١. **سادە:** (دا، ڕا، وەر، هەڵ، ڕۆ، ڕێ، پێ، تێ، لێ، ڤێ، ڤە و هتد).

٢. **ناسادە:** (پێدا، تێدا، پێڕا، تێوە، تێڕا، لێڕا، پێوە، پێک، تێک، ڕێک، وێک و هتد).

***

با پێشەکی ئەم سێ چەمکانە جیا بکەینەوە:

١. وشەی داڕێژراو (بەهێز، مشکۆڵە، نەخۆشی)

٢. چاوگی داڕێژراو (داگرتن، هەڵگرتن، دابڕین)

٣. کاری داڕێژراو (دادەگرم، هەڵدەگرین، ڕادەکەم)

***

١. گەردانکردن، بە پێشگری سادە:

(دا، ڕا، وەر، هەڵ، ڕۆ، ڕێ، پێ، تێ، لێ، ڤێ، ڤە و هتد).

١.١. ڕانەبردوو، تێپەڕ، تێنەپەڕ بە پێشگری سادە پێکەوە دەنووسرێت:

تێپەڕ:

داکردن: دادەکەم، داناکەم، دادەکەین، داناکەین.

تێنەپەڕ:

هەڵبوون: هەڵدەبم، هەڵنابم، هەڵدەبیت، هەڵنابیت، هەڵدەبێت.

١.٢. ئەمر، تێپەڕ، تێنەپەڕ، پێکەوە دەنووسرێت:

داکردن: دابکە، دامەکە، ڕابکە، ڕامەکە.

ڕابوون: ڕابە، ڕامەبە، ڕابن، ڕامەبن.

***

١.٣. ڕابردوو:

تێپەڕ: بە هاتنی جێناوی لکاو جیا دەبێتەوە:

دام کرد، دام نەکرد، دامان بڕی، دامان نەبڕی.

تێنەپەڕ: پێکەوە:

هەڵبوون: هەڵبووم، هەڵبوویت، هەڵبووین.

هەڵنەبووم، هەڵنەبوویت، هەڵنەبووین.

***

٣. ڕابردووی دوور:

تێنەپەڕ، هەمووی پێکەوە:

هەڵبوون: هەڵبووبووم، هەڵنەبووبووم، هەڵبووبووین، هەڵنەبووبووین.

تێپەڕ: بە هاتنی جێناو جیا دەبێتەوە:

داکردن: دام کردبوو، دام نەکردبوو، دامان کردبوو، داتان نەکردبوو.

***

تێبینی: ئەکادیمیا لەم دواییانەدا پێکەوەنووسینیشی ڕێپێدراو کرد:
(هەڵمکرد، هەڵتکرد، هەڵیکرد)، بەڵام ئێمە هەر بەجیا دەینووسین، چونکە هەر لە کۆنەوە باو بووە و بۆ ڕێنووسێکی یەکدەست یەک بژارە باشترە تا دوو بژارە.

***

٢. گەردانکردن، بە پێشگری ناسادە:

(پێدا، تێدا، پێڕا، تێوە، تێڕا، لێڕا، پێوە، پێک، تێک، ڕێک، وێک و هتد).

یاسا: لە گەردانکردندا بەشی دووەم جیا دەبێتەوە.

٢.١. ڕانەبردوو: بەشی دووەمی جیا دەبێتەوە:

تێپەڕ:

پێکهێنان: پێک دەهێنم، پێک ناهێنم، پێک دەهێنن، پێک ناهێنن.

ڕێککەوتن: ڕێک دەکەوم، ڕێک ناکەوم، ڕێک دەکەویت، ڕێک ناکەویت.

تێنەپەڕ:

تێکچوون: تێک دەچم، تێک ناچم، تێک دەچن، تێک ناچن.

ڕێکبوون: ڕێک دەبم، ڕێک نابم، ڕێک دەبیت، ڕێک نابیت.

۲.۲. ڕابردوو: بەشی دووەمی جیا دەبێتەوە:

تێنەپەڕ:

ڕێکبوون: ڕێک بووم، ڕێک نەبووم، ڕێک بوویت، ڕێک نەبوویت.

تێپەڕ:

ڕێککردن: ڕێکم کرد، ڕێکم نەکرد، ڕێکت کرد، ڕێکیان کرد

۲.۳. ئەمر:

ڕێک بکە، ڕێک مەکە، پێک بهێنن، پێک مەهێنن.

۲.٤. ڕابردووی دوور:

ڕێکم کردبوو، ڕێکم نەکردبوو، ڕێکتان کردبوو، ڕێکیان نەکردبوو.

***

تێبینی: دەبێت وریا بین کە کاتێک وشە ئەرکی ناو دەبینێت پێکەوە دەنووسرێت بەڵام کاتێک ئەرکی کاری گەردانکراو دەبینێت بەشی دووەمەکەی جیا دەبێتەوە:

ئەوان لەسەر ڕێککەوتن زۆر قسەیان کرد و ئاخری پێکەوە ڕێک کەوتن.

"ڕێککەوتن" ناوە، بەڵام ڕێک کەوتن، کاری گەردانکراوە، ڕێنووسیان دەبێت جیاواز بێت.

ئەوان گرووپێکیان پێک هێنا. (نەک: پێکهێنا).

١٧

سێ پێشگر + چاوگ:

کاتێک سێ پێشگر (کە لە باری ئاساییدا تێکەڵێکن لە پێشگری بێواتا و وشەی واتادار) لەگەڵ چاوگێکدا دێن، بۆ ئەوەی وشەکان زۆر درێژ نەبنەوە، دوو پێشگرەکەی بەجیا دەنووسین و سێیەم پێشگر دەلکێنین بە چاوگەکەوە (چ پێشگرەکە بێواتا بێت، چ وشەیەک بێت):

چاوگ: پێ لێ هەڵبڕین، دەست لێ هەڵگرتن، خۆ تێ هەڵقورتاندن.

گەردان: پێم لێ هەڵبڕی، پێی لێ هەڵمەبڕە، پێی لێ هەڵدەبڕن.

دەستی لێ هەڵگرە، دەستی لێ هەڵمەگرە.

١٨

ئامرازی (پێ، تێ، لێ) بەجیا دەنووسرێن:

ئامرازی (پێ، تێ، لێ) ئاماژەن بە کەس یان شتی سێیەم:

(بە ئەو) بڵێ = (بەو) بڵێ = (پێی) بڵێ.

(بە ئەو) کورت بووەتەوە و بووە بە (بەو)، ئەویش کورت بووەتەوە و بووە بە (پێی).

(بە ئەو) = (بەو) = (پێی)

کەوا بێت (پێی) لەڕاستیدا سەربەخۆیە و کورتکراوەیە.

(تێ) و (لێ)ش هەر بە هەمان شێوە، هەر بۆیە بە شێوەی سەربەخۆ دەیاننووسین:

پارەم پێ نەما. (پارە بە من نەما.)

(نەک: پارەم پێنەما.)

دەستی تێ خست. (دەستی خستە ناو ئەوە). دەستی خستە ناوی.)

(نەک: دەستی تێخست.)

دەستی لێ دا. (دەستی لە ئەو دا. دەستی لەو دا.)

(نەک: دەستی لێدا.)

ئەمانە کە ئامرازی (پێ، تێ، لێ)یان تێدایە، وا گەردان دەکرێن:

(دەستتێوەردان): **دەستی تێ وەردە، دەستی تێ وەردا.**

(دانپێدانان): **دانی پێدا دەنێت، دانی پێدا نا.**

(سەرلێشێواندن): **سەری لێ دەشێوێنێت. سەری لێ شێواند.**

کاتێ جێناوی لکاو دێت، جیا دەبنەوە:

پێم گوت، پێم وت. (نەک: پێمگوت، پێموت.)

لێمان سەند. (نەک: لێمانسەند.)

١٩

وشەی نافەرهەنگی:

تێکرا، وشەی لێکدراو و دارێژراو، کە بوون بە وشەی فەرهەنگی، هەموو کەرتەکانیان پێکەوە بنووسرێن، دەستەواژەی هاوەڵکاری و هاوەڵناوی کە هێشتا نەبوونەتە وشەی فەرهەنگی، کەرتەکانیان بەجیا و لێک نزیک بنووسرێن، وەک **چنگ لەسەرشان.**

٢٠

نیشانەکانی بەردەوامبوون و ئەمر و نەرێکردن

ئەم فۆنیم و نیشانانە دەلکێن بە وشەکانەوە:

دەڕۆیشت، نەدەڕۆیشت.

دەمبرد، نەمدەبرد.

هەڵبگرە. هەڵمەگرە. هەڵنەگری، هەڵنەفڕی،

دابخە، دامەخە.

٢١

(نە)ی ڕەتکردنەوە

(نە)ی ڕەتکردنەوە بەجیا دەنووسرێت:

نە دێم نە دەڕۆم.

نە ئێوە نە ئێمە هیچمان پێ ناکرێت.

٢٢

کێشەی (د):

(د)ی سەرەکیی ئەو وشانەی بە (د) کۆتاییان هاتووە، لە کاتی هاتنی "دا" کە پاشگرە نابێت بقرتێنرێت:

لە بن بەرددا (نەک: بەردا)،

لەناو هەرددا (نەک: هەردا)

لە هەندێک ناوچەدا دەنگی (د) بە شێوەیەکی نزیک لە (و) بێژە دەکرێت، ئەوە تەنیا بێژەکردنێکی ناوچەییە و لە زمانی ئەدەبیدا بێگومان دەنگی (د) ڕێک وەک خۆی دەبێت بێژە بکرێت.

ئەحمەد (نەک: ئەحمەو)

قادر (نەک: قایر)

٢٣

(پێشبەند preposition):

پێشبەند دوو جۆرە: (سادە و لێکدراو)، نالکێنرێن بە وشەی پێش و پاش خۆیانەوە

پێشبەندی سادە:

ئەو بە فڕۆکە سەفەر دەکات بۆ کوردستان.

تۆ لە کوێ ئەوت بینی؟

پێشبەندی لێکدراو:

پێنووسەکە لەسەر مێزەکەیە.

کتێبەکە لەژێر ڕۆژنامەکەیە.

منداڵەکە لەتەنیشت دارەکە وەستاوە.

تارا لەپاڵ دیوارەکە چاوەڕێ دەکات.

کۆرپەکە لەناو بێشکەکەیە.

ڤیان لەگەڵ ئەوین چوو بۆ خوێندنگە.

❋❋❋

ڕوونکردنەوە:

پێشبەندی لێکدراو لە دوو بەش پێک هاتووە، هیچ کامیان بەتەنیایی ناتوانن لەو دۆخەدا ئەرکی پێشبەندەکە تەواو بکەن، بۆیە پێویستیان بە یەکترە، بۆ تەواوکردنی ئەرکی پێشبەندەکە.

٢٤

(پاشبەند):

پاشبەند کە جاروبار (پاشگر)یشیان پێ وتراوە، هەر ئامرازن وەک (ە، دوە، دا، ێ، ڕا) و دەلکێنرێن بەدوای وشەوە، هەر بۆیە (پاشبەندی لکاو)یشیان پێ دەوترێت، وەک:

لێرەدا.

دەچمە سلێمانی.

لە کەرکووکــەوە هاتووم.

ئەو لە خۆشیــدا نازانێت چی بکات.

لە ماڵدا ئەوم بینی. (نەک: لە ماڵ دا ئەوم بینی.)

ئەو لە ماڵدایە. (نەک: ئەو لە ماڵ دایە.)

لە ئامێدیڕا بە پێیان هات.

لە چوارچراوە هاتوون.

بە ماڵەوە ڕۆیشتووین.

(دەوربەند، لابەند circumposition):

ئەگەر تێبینیی ئەو پاشبەندانەی سەرەوەتان کردبێت دەبینن لە پێش ناوەکانەوە پێشبەندی (لە) نووسراوە. وەک:

لە ماڵدا

لە کەرکووکەوە

هەر کاتێک پێشبەندێک و پاشبەندێک پێکەوە بکەونە ئەملا و ئەولای وشەیەکەوە، ئەوە پێی دەوترێت: (دەوربەند، لابەند circumposition).

لەم دۆخانەدا پێشبەندەکان بە سەربەخۆ دەنووسرێن و پاشبەندەکان دەلکێن بە وشەکانی پێشیانەوە، وەکوو:

له کوردستانـدا

له کرماشانـەوه

له کوێوه

له تارانــێ

له کوێرا

به ئاسمانــەوه

تێبینی: جاران بەم پاشبەندانە دەوترا "**پاشگر**" ئێستا پێیان دەوترێت "**پاشبەند**". ئەگەر لە شوێنێکدا وشەی پاشگرتان بینی، پێتان سەیر نەبێت.

٢٥

(ئامرازی لێکدەر) بەجیا دەنووسرێن:

من و تۆ (نەک: منوتۆ، منوتۆ)

تێکۆشە تا خوێنت گەرمە. (نەک: تێکۆشە تاخوێنت گەرمە.)

یا بڕۆ یا دانیشە. (نەک: یابڕۆ یادانیشە.)

٢٦

کێشەی "بێـ"، "بێ" و "بەبێ":

هەر کاتێک خاوەندارێتی لە وشەکە بسێنرێتەوە پێکەوە دەنووسرێت:

کوڕێکی بێکەس (نەک: کوڕێکی بێ کەس)

بێخانوو، بێباوک، بێپارە (نەک: بێ خانوو، بێ باوک، بێ پارە).

بێتۆیی دەمکوژێت.

بەبێ تۆ ناچم. = بێ تۆ ناچم.

بەبێ ئازادی ژیان ئەستەمە. = بێ ئازادی ژیان ئەستەمە.

٢٧

هاوەڵکاری چۆنیەتی:

(هاوەڵکاری چۆنیەتی) پێکەوە دەنووسرێت:

بەهێواشی، بەئەسپایی، بەپەلە (نەک: بە هێواشی، بە ئەسپایی)

ئەو بەجوانی دەدوێت.

"بە" پێشگرە، "بەجوانی" هاوەڵکاری چۆنیەتییە. پێشگر و وشەکە پێکەوە دەنووسرێن: بەجوانی.

سارا بەهێواشی دەنووسێت.

چۆن دەنووسێت؟ - بەهێواشی (هێواش).

(بەنەرمی softly)

٢٨

ئامرازی (تر، ترین) و وشەی (تر = دیکە):

ئامرازی پلەی بەراورد و پلەی باڵا (تر، ترین) دەلکێن بە وشەی پێش خۆیانەوە:

جوان، جوانتر، جوانترین

بەڵام وشەی (تر = دیکە) ئامراز نییە و وشەیەکە، بەجیا دەنووسرێت:

ڕۆژێکی تر (ڕۆژێکی دیکە)

کەسێکی تر (کەسێکی دیکە)

٢٩

ئامرازی (ش) وشە کەرت ناکات:

بشتەویٚ ناتدەمێ، نەشخۆی.

نەشهات، نەشمانگرت، بشمانبەن.

٣٠

وشەی بیٚگانە:

وشەی بیٚگانە ئەگەر زۆر تایبەتی بوو بە ڕیٚنووسی زمانەکەی خۆیەوە دەخریٚتە ناو کەوانەوە، نموونە:

لە زمانی کوردیدا بە (فتحە، ضمە و کسرە) دەوتریٚت: سەرە، بۆرە و ژیٚرە.

ئەگینا لە باری ئاساییدا هەر وشەیەکی بیٚگانە بە ڕیٚنووسی کوردی دەنووسین:

ئەڵلا، قەڵەم، سورەیا، ڤیکتۆر، بەغداد.

سووان

هەر لە کۆنەوە هەندیٚک دەنگ لە زمانی کوردیدا سواون، وەک: (ئـ):

گوڵئاو، بووە بە گوڵاو،

ئینشائەڵلا، بووە بە ئینشاڵلا.

گوڵئەندام بووە بە گوڵەندام:

گوڵەندام ئەی تەنافی گەردەنم زوڵفی پەریٚشانت

عیلاجیٚ! چارەییٚ! ڕوحمیٚ! ئەمان دەستم بە دامانت

"وەفایی"

نیشانەی (تشدید)ی عەرەبی

(تشدید)ی عەرەبی بە دووپاتبوونەوە دەنووسریٚت:

(موحەممەد، نەججاڕ، بەننا).

جاری وایە یەکیٚک لە پیتەکان دەسویٚن:

موحەمەد، محەمەد، نەجاڕ.

٣١

کێشەی (دە، ئە):

هەم لە کرمانجی و هەم لە ئەدەبیات و وێژەی کۆنی کوردیی ناوەڕاستدا هەمیشە "دە" بەکار هێنراوە:

گەر دەپرسی من لەبەر چی کەم دەخۆم
من بـە برسی قـەت مەزانە غەم دەخۆم
"نالی"

باشترە لە زمانی ئەدەبیدا شێوەی کۆنی "دە" بپارێزین.

٣٢

(نیومەودا semi-space):

زمانی کوردی زمانێکی لێکدراوییە. پڕە لە پێکهاتەی جۆربەجۆر. هەر لە کۆنەوە شێوە جۆربەجۆرەکانی دیاری کراون و جێ کەوتوون. زمانەوانانی شارەزا و لێژنەی جۆربەجۆر لەسەریان ڕێک کەوتوون:

وشەی سادە (باران).

داڕێژراو بە پێشگر (داهێنان، بەهێز)، بە **پاشگر** (خواردنەوە).

بە پێشگر و **پاشگر** (بەجوانی).

بە **پێشبەند** (لە کوردستان) و بە **پاشبەند** (لێرەدا).

بە **پێشبەند** و **پاشبەند** پێکەوە (لە کوردستاندا).

پێشبەندی سادە: بە، بۆ، لا، تا.

پێشبەندی لێکدراو: (لەگەڵ، لەسەر، لەژێر).

وشەی لێکدراو بەبێ ناوبەند (ڕەشماڵ)، (چاوجوان)، (بالابەرز)، (دەستکورت).

وشەی لێکدراو بە ناوبەند (گوڵەگەنم)، (پشتاوپشت)، (کوێرەڕژێن).

ئەگەریش وشە لێکدراوەکان درێژ بوون بە بۆشایی جیا دەکرێنەوە:

کوێرە ڕژێنە کۆئەندام (Endocrine system).

داڕێژراوی سادە: (هەڵکردن)، ئاڵۆز: (دەست لێ هەڵگرتن).

دارێژراو لە کاتی گەرداندا: (دەستم لێ هەڵگرت).
دارێژراوی ناسادە: (تێکشاندن)، (لێکدان). گەردان: (تێکی دەدەم)، (لێکیان دا).

چاوگی لێکدراو (نانکردن). لە کاتی گەردنکردن واتە کاردا، دوابەشی بەجیا دەنووسرێت:
(نان دەکەم)، (نانتان کرد).

ڕێنووسی هەموو ئەمانە هەر لە کۆنەوە دیاری کراون، یاسای خۆیان هەیە، یان دەلکێنرێن بە یەکترەوە یان بەجیا دەنووسرێن. هەموویان لەم نامیلکەیەدا لە شوێنی خۆیاندا ڕوون کراونەتەوە. ئەم ڕێبازە لە کۆنەوە بەکار هێنراوە و دەقی گرتووە.
هەر بۆیە پێویست ناکات بە نیومەودا هەموو ئەو یاسا و ڕێسا ڕێنووسییە دەقگرتووە کۆنانە تێک بدرێت و سەرلەنوێ شێوازێکی دیکە دابهێنرێت. شێوازێک کە کەس نازانێت سنوورەکەی کامەیە و کێ بڕیار بدات چی بکەوێتە بەر نیومەوداوە. هەروەها بەتایبەت ئەگەر شێوازەکە لەگەڵ زانستی سەردەمدا، واتە ئایتی، کێشەی هەبێت و بەربەست بۆ پرۆگرام و پرۆگرامدارێژەران چی بکات.
پسپۆڕانی کورد لە بەشی ئایتیدا، هاودەنگن لەسەر ئەوەی کە نیومەدا بەکار نەهێنرێت، وەک یەکێک لە شارەزایانی ئایتی دەڵێت: نیومەودا کێشە بۆ مەکینەکانی گەڕان (گووگڵ)، بەرهەمهێنانی ئۆتۆماتیکی دەق (چەت جی.پی.تی)، پێواژۆی زمان و تایپ و هتد دروست دەکات

٣٣

کێشەی گۆڕانی (وو) بۆ (ۆ):

نموونەی وەک (خانۆکەم کڕی، جوانۆکەم ئاو دا.) لادانێکی گەورەیە لە ڕێنووس و تێکدانی وشەی پێکهاتەی وشەی سەرەکییە، هەر دەبێت بنووسرێت:

خانووەکەم کڕی. جوانووەکەم ئاو دا.

٣٤

(یەک، ییێک):

بۆ نووسینی "یێک" پاش بزوێن باشترە کەڵک لە "یەک" وەربگرین، چونکە ئاسانترە لە دوو پیتی (ییـ)، هەروەها کەمتر (یـ) دووپات دەبێتەوە:

گرمەیەک (نەک: گرمەییێک).

شنۆییەک (نەک: شنۆییییێک).

مەهابادییەک (نەک: مەهابادییێک)

٣٥

کێشەی جێناوی لکاوی تاک و کۆ:

لە کاتی نووسینی جێناوی لکاودا نابێت پیتی (ی) لەبیر بکرێت. بۆ ئەوە گرنگە مرۆڤ ئاگاداری خشتەی جێناوە لکاوەکان بێت:

کۆمەڵە		تاک	کۆ	
کۆمەڵەی ١	قەد +	م / ت / ی	مان / تان / یان	ڕابردووی تێپەڕ
کۆمەڵەی ٢	قەد +	م / یت / ـ	ین / ن / ن	ڕابردووی تێنەپەڕ
کۆمەڵەی ٣	دە + ڕەگ +	م / یت / ات، ێت	ین / ن / ن	ڕانەبردووی تێپەڕ و تێنەپەڕ
کۆمەڵەی ٤	ب + ڕەگ +	ـ / ە / ـ	ـ / ن / ـ	داخوازی

نموونە:

کاری تێپەڕ: کۆمەڵەی یەکەم: (م، ت، ی ـ مان، تان، یان)

کڕین: قەد (کڕیـ) + جێناو

تاک: **کڕیم، کڕیت، کڕیی (نەک: کڕی)**

کۆ: **کڕیمان، کڕیتان، کڕییان (نەک: کڕیان)**

کاری تێنەپەڕ: کۆمەڵەی دووەم: (م، یت، x ـ ین، ن، ن)

فڕین: قەد (فڕیـ) + جێناو

تاک: **فڕیم، فڕییت، فڕی**

کۆ: **فڕییین، فڕین، فڕین**

کاری ئاوارتە و جێناو

هەندێک چاوگ هەن کە لە دۆخی کاردا گەردانیان لەگەڵ جێناوەکاندا ئاسایی نین و ئاوارتە (استثنا)ن. هەر جۆرێک بکەین هەر لە یاساکان لادەدەن. وەک:

ژیان، گریان، شیان و هتد.

ژیان، تێنەپەڕە

ڕانەبردوو: بەپێی کۆمەڵەی ٣ گەردان دەکرێت:

تاک: (دە + ڕەگ + **م** / **یت** / **ات**، **ێت**): (دە + ژ**ی** + جێناوی لکاو):

دەژ**یم**، دەژ**ییت**، (سێیەم کەس): دەژ**ێت**، دوو بزوێن بەدوای یەکتردا نابێت بێن، بۆیە یان هیچی پێ زیاد ناکەین (دەژ**ی**)، یان بزوێنێکی دەقرتێنین: دەژ**ێ**ت.

واتە:

تاک: دە + ڕەگ + (م / یت / ات، ێت):

ژیان: دەژیم، دەژییت، سێیەم کەس: دەژی/دەژێت.

کۆ: دە + ڕەگ + (ین / ن / ن):

دەژیین، دەژین، دەژین

ڕابردوو، کۆمەڵەی ٢: (قەد + جێناوی لکاو):

ژیا + (م، یت، -، ین، ن، ن):

تاک: ژیام، ژیایت، ژیا

کۆ: ژیاین، ژیان، ژیان.

ئەمر یا داخوازی بەپێی کۆمەڵەی ٤:

تاک: ب + ڕەگ + (ـ / ە / ـ).

تاک: بژی + ە دەبێتە "بژیە"، دوو بزوێن پێکەوە نایەن، کەوا بێت جێناوەکەی پی زیاد ناکەین و هەر وەک خۆی دەیهێڵینەوە: ب + ژی، واتە:

تاک: بژی

کۆ: لە دۆخی کۆدا هیچ کێشەیەکیان نییە و بەپێی یاساکە گەردان دەکرێن:

کۆ: ب + ڕەگ + (ـ / ن / ـ):

کۆ: بژین

***

گریان

ڕانەبردوو، بەپێی کۆمەڵەی ٣:

ده + ڕەگ + (م / یت / ات، ێت):

داخوازی/ئەمر:

تاک: ب + ڕەگ + (ـ / ە / ـ): چونکە "گری" خۆی بە بزوێن کۆتاییی هاتووە لەگەڵ جێناوی "ە" نایەنووسین، چونکە دوو بزوێن پێکەوە نایەن: "بگریە"، بەڵکوو وەک خۆی دەمێنێتەوە: بگری.

تاک: بگری

کۆ: ب + ڕەگ + (ـ / ن / ـ). لە دۆخی کۆدا هیچ کێشەی نییە و گەردان دەکرێت:

کۆ: بگرین

ڕابردوو:

گریان، تێنەپەڕە، بەپێی کۆمەڵەی دووەم: (م، یت، x ـ ین، ن، ن)

گریام، گریایت، گریا

گریاین، گریان، گریان.

***

شیان: ڕەگەکەی "شێ"یە. لە دۆخی ڕانەبردوو:

(ده + ڕەگ + م / یت / ات، ێت): (ده + دەشێ + جێناوی لکاو):

دەشێم، دەشێیت، دەشێ.

ڕابردوو: شیام، شیایت، شیا. شیاین، شیان، شیان.

داخوازی: بشێ

***

دەرەنجام:

کاری چاوگی وەک **ژیان، گریان، شیان** و هتد لە دۆخی ڕانەبردوو و داخوازیدا نائاساییین، لە دۆخەکانی تردا ئاساییین:

شیان: ڕەگەکەی "شێ"یە. لە دۆخی ڕانەبردوو:

(ده + ڕەگ + م / یت / ات، ێت): (ده + دەشێ + جێناوی لکاو):

دەشێم، دەشێیت، سێیەم کەس: دەشێ + ێت = دەشێێت. دوو بزوێن پێکەوە نایەن، کەوا بێت یەکێکیان نانووسین: دەشێت. واتە:

شیان: دەشێم، دەشێیت، دەشێت.

***

هەروەها کاتێک وشەی پێش لە جێناو، بە "ی" کۆتاییی هاتبێت، نابێت "ی"ی جێناو لەبیر بکرێت، نموونەی تر:

چیم وت؟ چیت وت؟ چیی وت؟

چیمان وت؟ چیتان وت؟ چییان وت؟

کۆتاییم هات. کۆتاییت هات. کۆتاییی هات.

کۆتاییمان هات. کۆتاییتان هات. کۆتاییان هات.

حەناییی چی؟ هەموو خۆ خوێنە قوربان.

٣٦

کێشەی تێکەڵکردنی (ڤ)، (ف)، (و):

لە زمانی کوردیدا پیتی (ڤ = V)مان هەیە، دەبێت ئەو ناوانەی لە زمانە ڕۆژاواییەکاندا (V)یان تێدایە وەک خۆی بە (ڤ) بیاننووسین:

ڤیکتۆر هۆگۆ (نەک: فیکتور هۆگۆ، ویکتۆر هۆگۆ)

ڤیدیۆ (نەک: ویدیۆ)

ڤۆڵڤۆ (نەک: ولو)

ئەرشیڤ، ئارشیڤ (نەک: ئەرشیف، ئارشیو)

ئیڤا (نەک: ئیوا).

٣٧

ڕۆژانی هەفتە:

شەممە، یەکشەممە (نەک: یەک شەممە)، دووشەممە (نەک: دوو شەممە).

بەڵام ئەگەر مەبەستمان یەکێک لە ڕۆژەکانی هەفتە بێت ئەوە بەجیا دەینووسین:

من تەنیا یەک هەینیی تر دێم بۆ ماڵتان. (تەنیا هەینییەکی تر)

من تەنیا یەک شەممەی تر دێم بۆ ماڵتان. (تەنیا شەممەیەکی تر)

من تەنیا یەک دووشەممەی تر دێم بۆ ماڵتان. (تەنیا دووشەممەیەکی تر)

دارمیوەکان:

دارهەنار (نەک: دار هەنار)، دارمۆز (نەک: دار مۆز)، دارگوێز (نەک: دار گوێز)، دارمێو (نەک: دار مێو)

(بە پێی) و (بەپێی):

بەجیا: بە پێی خۆی چوو بۆ لای دوکتۆر.

پێکەوە: بەپێی بڕیارەکە جێبەجێی بکە.

٣٨

ناوبەندی (و):

هەمووان: هەمووان: هەموان: هەمووان.

لە وشەی (هەمووان)دا بزوێنی (ا) کار دەکاتە سەر بزوێنی درێژی (وو û) و کورتی دەکاتەوە و دەیکاتە بزوێنی کورتی (و u) و دەبێتە (هەموان)، چونکە دوو بزوێن پێکەوە نانووسرێن، ناوبەندی (و) دەخەینە نێوانیان و دەبێتە: هەمووان (hemuwan). کەچی خەڵک پێیان وایە ئەمەیە (هەمووان hemûan). کەوا بێت لە وشەی (هەمووان)دا دوو بزوێن بەدوای یەکتردا نەهاتوون.

هەروەها وشەکانی تری وەک هاتووان، ڕۆیشتووان، کەوتووە، بەستووە بە هەمان شێوەن، واتە پێک هاتوون لە (ووا uwa).

❊❊❊

ناوبەندی درێژ (وو) یان کورت (و)؟

هەندێک وشەی لێکدراو بە ناوبەندی وەک (و) پێکەوە دەلکێنرێن، وەک: (هێلکەوڕون، مشتومڕ، هاتوچۆ، دەستوبرد). کاتێک کە ناوبەندەکە پاش بزوێن بێت، دەنگەکەی کورتە و کاتێکیش پاش نەبزوێن بێت، دەنگەکەی درێژە. بەڵام لەبەر ئەوەی کە ناوبەندمان هەر بە یەک (و) دیاری کردووە، هەر بە یەک (و) دەیاننووسین: (هاتوچۆ) پێویست ناکات لە دۆخی لێکدراودا بنووسین (هاتووچۆ)، هەرچەندە کە نووسینیشی بە هیچ شێوەیەک هەڵە نییە.

❊❊❊

(وا) مامەڵەی وشەیەکی سەربەخۆی لەگەڵدا دەکرێت:

پێم وا نییە، پێم وا بوو، وا نەبوو، وا دیارە.

لە دۆخی ڕانەبردوودا، چونکە "ە" بەتەنیا نانووسرێت، بە ناوبەندی (یـ) دێنە تەنیشت یەکترەوە: وایە

٣٩

کێشەی نووسینی ناو بە هاوەڵناوەوە

وەک پێشتریش لە بەشی ناوی لێکدراودا ڕوون کراوەتەوە، وشەی لێکدراو کە بە ناوبەندی "ە" پێکەوە لێک دەدرێن، پێکەوە دەنووسرێن. وەک:

گوڵەگەنم، مانگەشەوە

بەڵام نابێت ئەو بزوێنە (ە)یە لەگەڵ بزوێنی (ە)ی نووسینی ناو بە هاوەڵناوەوە تێکەڵ بکرێت.

(ە)ی نووسینی ناو بە هاوەڵناوەوە

ئەم بزوێنە دەلکێت بە کۆتایی وشەیەی یەکەمەوە، بەڵام بۆشایی دەبێت لەگەڵ وشەی دووەمەوە، نموونە:

شەوە گەرمەکە (نەک: شەوەگەرمەکە).

بەفرە زۆرەکە، (نەک: بەفرەزۆرەکە)

کچە جوانەکە، (نەک: کچەجوانەکە)

منداڵە بزێوە جوانە چاوشینەکە

(نەک: منداڵەبزێوەجوانەچاوشینەکە).

ئەم هاوەڵناوانە لەگەڵ وشەی یەکەمدا، وشەی لێکدراو دروست ناکەن، تا پێویست بکات پێکەوە بنووسرێن. ئەگەر بێت و هەموویان پێکەوە بنووسرێن، وشەکان پێکەوە زۆر دووردرێژ دەبنەوە.

٤٠

چەند بریارێکی نوێیی ئایتی لە پەیوەندی لەگەڵ زمانی کوردیدا

تێبینی:

لە کۆبوونەوەیەکی سەرهێڵی ئایتیدا لە ڕێکەوتی ٢٠٢٢/٠٦/٢٢ بڕیار درا کە هەر نیومەودا بەکار نەهێنرێت، چونکە لە کاتی نووسینیدا سیستەمە ئایتییەکان تێک دەدات.
لێرەدا بەشێک لەو بڕیارانە دەخرێتە بەردەست:

ڕێسا و چەسپاندنی ڕێنووسی زمانی کوردی

بۆ دروستکردنی هەڵەچن (spell checker)ێک بۆ زمانی کوردی، وشەدانێک لە وشە ڕاست و دروستەکان و گەردانکردنی وشەکان و کردارەکان پێویستن. کلیلی سەرکەوتنی کاری هەڵەچنەکە ئەوەیە کە ئەرکەکانی لەسەر ڕێنووسێکی یەکگرتوو جێبەجێ بکرێن.
لەسەر ئەو بنەمایانەی کە ئەکادیمیای کورد لە نامیلکەی ڕاسپاردەکانی زمانی کوردیدا دایڕشتووە و بەڕێز **دیاکۆ هاشمی** بە نموونە و شیکاری لێکی داونەتەوە و باسی کردوون کاری هەڵەچنەکە ساز دەکرێت.
لەو گرفتانەی کە پێویستن چار بکرێن و نەمێنن، چ لە نووسراوە ئەلیکترۆنییەکان و چ لەسەر هەندێک تەختەکلیل بریتین لە:

١. بەکارنەهێنانی جیاکەرەوە (U+200C).

لابردنی جیاکەرەوە (بە Zero Width Non-Joiner ناسراوە)، کە لەنێوان وشە و هەندێک لە پیتەکاندا بۆ جوانکاری بە کار هێنراوە.

٢. بەکارنەهێنانی تەقەڵ یان داش لەنێوان دوو وشەدا.

پێویستە کە وشە لێکدراوەکان وەکوو خۆیان بنووسرێنەوە، ئەگەر وشەکە درێژ بوو، ئەوا بە بۆشایی بچووک بکرێنەوە.

٣. پیتی کورتکراوە لاتینییەکان/کوردییەکان بە خاڵ جیا بکرێنەوە

زۆرێک لە کورتکراوەکان وەکوو (پدف PDF) یان (پدک: پارتی دیموکراتی کوردستان) پێویستە یەک شێوەی یەکگرتوو بۆ نووسینەوەیان بەکار ببرێت، ئەویش دانانی خاڵە لەنێوانی پیتەکاندا.
پ.د.ف
پ.د.ک
لێرەدا مەبەست ئەوەیە کە سەروشەکان ئەگەر لاتینی بوون بە کاپیتاڵ بنووسرێن: (**PDF**)، ئەگەر بە ئەلفبێی کوردی بنووسرێن ئەوە خاڵ بکەوێتە نێوانیان: (**پ.د.ف**)، (**پ.د.ک**).

٥. هەندێک تێبینیی گشتی

1. هەوڵ بدرێت ئەو تەختەکلیلانەی کە کراونەتە بنەڕەت بڕەویان پێ بدرێت و ئەو بڕیارەی حکوومەت زیندوو بکرێتەوە لە فەرمانگە و بەڕێوەبەرایەتییەکانی حکوومەتدا.

2. هەموو ئەوانەی کە کاری وەرگێڕان دەکەن، پێویستە پابەند بن بە بەکارهێنانی یەک تەختەکلیل.
3. هەموو کۆدەکان و پیتە کوردییەکان، تەختەکلیلی کوردی و شێوەکانی لەسەر عەرەبی و ئینگلیزی نێرراوە بۆ گووگڵ، سامسۆنگ، ئەپڵ، هواوی و مایکرۆسۆفت. ئەگەر هەر شوێنێکی تر کە ئەو کۆدانە بەکار ناهێنێت ئاگادار بکرێتەوە و نەخشەی پیت و کۆدەکانی پێ بدرێت.
4. وشیارکردنەوەی خەڵکی بۆ بەکارهێنانی تەختەکلیلێکی یەکگرتوو، بۆ نووسین بە ڕاست و دروستی و لەپێناو نەهێشتنی هەڵەی ڕێنووس.

بۆ زانیاریی زیاتر لەسەر ئەو خاڵانە کرتە بکە سەر ئەم بەستەرە:
وتووێژێکی سەرهێڵ لەسەر زمانی کوردی و تەکنۆلۆژیا

٤١

جیاوازیی نێوان پێشگر/پاشگر و پێشبەند/پاشبەند:

پێشگر و پاشگر دەلکێن بە وشەوە:

بێکەسی، بێماڵی

پێشبەند نالکێت بە وشەوە، بەڵام پاشبەند دەلکێت بە وشەوە:

بە فڕۆکە، لە ماڵدا، لە پۆلدا، بە ئاسمانەوە

٤٢

نووسینی بکەرنادیار

(چاوگی تێپەڕ)

دە + ڕەگی چاوگ + رێ = بکەرنادیار

(خوێندن)

دە + خوێن + رێ = دەخوێنرێ

کەوا بێت:

دەخوێنرێ نەک دەخوێندرێ.

دە + نووس + رێ = دەنووسرێ

دەبینرێ، دەفرۆشرێ، دەوترێ.

*

بەڵام ئەگەر ڕەگەکە بە (ر، ڕ) کۆتاییی بێت "د"ی پێ زیاد دەکرێت:

کڕین: دە + کڕ + د + رێ = دەکڕدرێ

ناردن: دە + نێر + د + رێ = دەنێردرێ

باشتریشە کە فۆنیمی "ت"یان پێ زیاد بکەین:

دەکڕدرێت، دەنێردرێت، دەنووسرێت، دەخوێنرێت.

٤٣

دەستەواژە یان ڕستەی بێ کردار

هەندێک دەستەواژە هەن کە لەبەر ئاسانی کارەکەیان قرتاندووە. وەک:

شەو شاد.

ئەمە لە بنەڕەتدا ئاوا بووە:

هیوادرم شەوت شاد بێت.

دواتر سادە کراوەتەوە بۆ: شەوت شاد بێت.

دیسانەوە کورت کراوەتەوە بۆ: شەوت شاد.

ئەویش کورت بووەتەوە بۆ: شەو شاد.

ئەمانە کە کورت بوونەتەوە نابێت وەک وشەیەکی لێکدراو پێکەوە بنووسرێن، چونکە ئەمانە لە ڕاستیدا بەشێک لە ڕستەن کە بۆ ئاسانکاری و خێرایی کورت بوونەتەوە. ئەمانە وشەی لێکدراو نین تا پێکەوە بنووسرێن. ئەمانە پاشماوەی ڕستەیەکن کە بەش بەش نووسراون. کەوا بێت ئێستەش بەجیا دەنووسرێن:

شەو شاد.
ڕۆژ باش.
بەیانی باش.
نەورۆز پیرۆز.
خەو خۆش.
ئێوارە باش.
ساڵی نوێ پیرۆز.
بەڵام کاتێک ئەرکی وشەیەکی لێکدراو ببینن ئەوە پێکەوە دەنووسرێن:
شەوشادیم لێ کرد.
بە لادەمەوە بەیانیباشێکی پێ وتم.
زۆر زوو شەوشادیم لێ کرد.
بە دەنگی بەرز ڕۆژباشیی پێ وت.

٤٤

هەڵەی باو

هەندێک وشە هەن کە بەهەڵە بڵاو بوونەتەوە. باشترە هەوڵ بدەین دروستەکانیان بەکار بهێنین

توانا خۆی ناوی کارایە پێویست ناکات بڵێین بەتوانا. ئەو کابرایەکی توانایە. نەک: ئەو کابرایەکی بەتوانایە.
وەک: زانا، ئەو کابرایەکی زانایە. کەس ناڵێت ئەو کابرایەکی بەزانایە.
❊❊❊
سەرپەرشت خۆی ناوی کارایە، پێویست بە پاشگر ناکات و پێویست ناکات بنووسین:
سەرپرشتیار.
❊❊❊
هەندێک وشە هەن کە لە زمانی کوردیدا پیتمان بۆی هەیە کەچی هەندێک کەس بەپێی زمانی بێگانە بەکاری دەهێنن. دەبێت ئەوانە ڕاست بکەینەوە. بۆ نموونە:
(ئەرشیف/ آرشیو) بە (ئەرشیڤ) دەبێت بنووسرێت.
(بانق) بە (بانک)، (صین) بە (چین)، (یابان) بە (ژاپۆن)، (غوستاف) بە (گوستاڤ)، (مارغاریتا) بە (مارگاریتا)، (غابرییل غارسیا) بە (گابریەل گارسیا)، (غاندی) بە (گاندی)، (شارلی شاپلین) بە (چارلی چاپلین) بنووسرێنەوە.

٤٥

تایپۆلۆجیی کوردی

هەندێک دەستەواژەی کوردی هەن کە لەسەر دارشتنی زمانی بێگانە، دارێژراون. دەبێت ئەوانە ڕاست بکرێنەوە. نموونە:

١. زانکۆی پزیشکیی هەولێر (نەک: زانکۆی هەولێری پزیشکی).
٢. قوتابخانەی نموونەییی هەولێر (نەک: قوتابخانەی هەولێری نموونەیی).
٣. قوتابخانەی بنەڕەتیی تێکەڵاوی زەڵم (نەک: قوتابخانەی زەڵمی بنەڕەتی تێکەڵاو).

٤٦

پرسیار و وەڵامی چەندپاتەی فێرخوازان

	بەم جۆرە		نەک بەم جۆرە:
.1	خۆراوا	نەک:	خۆرئاوا
.2	دەست خۆش!	نەک:	دەستخۆش!
.3	مەحوی	نەک:	مەحویی
.4	هەردووکمان	نەک:	هەر دووکمان
.5	بەسەر چاو	نەک:	بەسەرچاو
.6	پێم وایە پێم وا نییە، پێم وا بوو.	نەک:	پێموایە
.7	بەرانبەر	نەک:	بەرامبەر
.8	وا دەزانم، وام زانی	نەک:	وادەزانم، وامزانی
.9	شەو شاد!	نەک:	شەوشاد!
.10	کشتوکاڵ	نەک:	کشت و کاڵ
.11	چوونەژوورەوە (ورود)	نەک:	چوونە ژوورەوە (ورود)
.12	ئەوان چوونە ژوورەوە.	نەک:	ئەوان چوونەژوورەوە.
.13	لە ماڵدایە	نەک:	لە ماڵ دایە
.14	لانی کەم، لانی زۆر	نەک:	لانیکەم، لانیزۆر

.15	**مشتومڕ**	نەک:	مشت و مڕ
.16	**دام نا، هەڵم گرت**	نەک:	دامنا، هەڵمگرت
.17	**دەخوێنرێت**	نەک:	دەخوێندرێت
.18	**جوانتر (پلەی بەراورد)**	نەک:	جوان تر (پلەی بەراورد)
.19	**پیاوێکی تر (پیاوێکی دیکە)**	نەک:	پیاوێکیتر (پیاوێکی دیکە)
.20	**لەدایکبوونت پیرۆز**	نەک:	لە دایکبوونت پیرۆز
.21	**تەمەندرێژ بیت.**	نەک:	تەمەن درێژ بیت.
.22	**ڕۆژی جیهانیی کرێکاران**	نەک:	ڕۆژی جیهانی کرێکاران
.23	**بەخێر هاتی.**	نەک:	بەخێرهاتی.
.24	**بە پێی خۆی چوو.**	نەک:	بەپێی خۆی چوو.
.25	**بەپێی بەرنامە. (طبق)**	نەک:	بە پێی بەرنامە. (طبق)
.26	**دڵناسک**	نەک:	دڵ ناسک
.27	**نییە**	نەک:	نیە، نییە
.28	**ناوبەندی "و" کە وشەی لێکدراو دروست دەکەن بە شێوەی "و" دەنووسین، نەک "وو":** **هاتوچۆ، دەستوبرد، مشتومڕ**	نەک:	هات و چۆ، هاتووچۆ
.29	**پێشبەندی لێکدراو پێکەوە دەنووسرێن، چونکە بەتەنیا واتاکە ناگەیەنن:** **لەگەڵ، لەسەر، لەژێر، لەلای، لەتەنیشت، لەکن، لەپاڵ.** **لەسەر مێزەکە.** **لەپاڵ دارەکە.**	نەک:	لە گەڵ، لە سەر، لە ژێر، لە لای، لە تەنیشت، لە کن، لە پاڵ
.30	**ڕۆیشتبێت، کردبێت، هاتبێت**	نەک:	ڕۆیشت بێت، کرد بێت، هات بێت
.31	**هەر وەک**	نەک:	هەرووەک
.32	**هەموو جارێ**	نەک:	هەمووجارێ

پاشەکی:

لەم دنیای پێشکەوتووەی دیجیتاڵییەدا، هەموو نووسینێک لەسەر بنەمای (0) و (1) و بەکۆدکردنە، ڕێنووسی یەکدەست بۆ تۆمارکردن و بەدواداگەڕانیان زۆر پێویستە. دەتوانن بکرێنە بنەمای کاری گەورەتر بۆ داهاتوودا.

ئەم ڕێنووسە هەوڵێکە بۆ لێکنزیککردنەوەی هەموو دەقەکان، زمان بەردەوام دەگۆڕێت، با ئێمەش بەردەوام خۆمان نووژەن بکەینەوە.

پوختەی ڕێنووس، وەشانی ١،

٢٠٢١/٠٩/٢٥

دوایین نوێکردنەوە:

٢٠٢٣/٠٥/٣١

(ڕێنووسی زمانی کوردی)،

لێرەش بە شێوەی سەرهێڵ لە بەردەستدایە:

ڕێنووسی زمانی کوردی

❊❊❊

پوختەی ڕێنووس بە پ.د.ئێف

❊❊❊

diyako.yageyziman.com